

En håndværkers  
Opvækst, læretid og etablering for 100år  
siden



Og hvor skal vi så begynde? 1864, da han blev født, min bedstefar, Laurs Laursen Høi, som jeg her vil berette om? Eller 1836, eller måske 1812, da hans far, min oldefar blev født på "Dalsgård" i Mels, mere bestemt på Rødenæb. Vi vælger 1836. Den 31. august blev hans mor født i Dyvig. Hendes mor fik hende ude for ægteskab og blev senere gift Dominicussen i Ulbjerg. Hun blev døbt i Nordborg Kirke og fik navnet Anne Fransen. Fransen var hendes fars fornavn. På den tid var vel en sådan lille uønsket piges skæbne allerede afgjort ved fødslen. Et liv med udsigt til hårdt arbejde for andre var nok enkendsgerning, en anden var nok at man måtte nok tage livet som det bød sig, uden at have de store ambitioner, men bare være taknemlig for enhver gestus fra sine medmenneskers side.

Men havde hun ikke sin far med i kirken, da hun blev døbt, så havde hun da sine faddere. Og den ene af dem, en ung mand på vej til 25 år, skulle ved den lejlighed har sagt henkastet: "Hende kan jeg jo få, når hun bliver stor." Det var min oldefar. Og ønsket gik i opfyldelse, den 2. febr. 1861 blev de så gift hun knap 25 og han næsten 50 år gammel. Det må straks have stået klart, at det måtte være hende, der skulle forsørge familien. I det lille arbejderhjem, blev der så født fire børn

fra 1864 til 1874. Bedstefar som den ældste og en anden dreng, der senere blev muremester i Nybøl, som den yngste indimellem var der så to piger.

Det var alt forekommende arbejde på gårdene, der skulle give udkommet til familien. Og så en gang om ugen var moderen kagekone.

*Det er ikke Ann Høi, men det var sådan. De kunne bære to kurve med brød.*

Hun hentede to store kurve med bagværk, bl.a. tvebakker og kaffestænger, ved Hardeshøj. de blev "sat øver" fra "æst" til "ehøj" fra en bager i Blans, og handlede med det i Mjelsby. (På egnen kaldte man Ballebro for "æst", fordi da færgeriet i gamle dage havde hjemme i Hardeshøj, da rejste man ved Ballebro en stang (en stang) når man ville sættes over. Stadigvæk i dag siger man i Mjels og omegn "ehøj" om Hardeshøj. For øvrigt var min bedstefars oldefar færgemand ved "ehøj", og derfra har vi så fået vores efternavn. At man så kaldte min bedstefars far for Mathias Færgemand, er en anden sag. Min bedstefar slap af med navnet, da han flyttede til Holm, men en anden gren af familien beholdt tilnavnet i daglig tale op i min tid.) Da min bedstefar var dreng, var der også en slem epidemi på egnen, folk var meget syge, og ikke så få døde. Bedstefar har fortalt, at hans mor gik fra det ene hjem til det andet og passede de syge.



Men lykkeligvis blev hun ikke smittet. Han har fortalt at hun tyggede Kalmusrod, når hun var hos de syge og smittefarlige. Her er en lille episode fra den tid. En dag kom hun med sine kurve til en gård, men i modsætning til tidligere, kom bonden selv ud på gårdspladsen og sagde: I dag skal jeg handle med dig, Ann. Selvom hun godt forstod, at han var bange for at få hende ind, kom hun hjem og var meget ked af det, de skyede hende. Alligevel blev de smittet på omtalte gård ad anden vej, og bonden måtte over og hente Ann, for at hun også kunne hjælpe dem. Min bedstefar kunne ikke mindes, at hans far nogensinde havde arbejdet rigtigt og tjent penge. Om vinteren flettede han "rif" (reb) af halm, til at sy stråtag på med, når der skulle tækkes.

Det foregik i stuen ved bilæggerov og på stampet ler gulv. Han bandt også "bikårre" (bi - kurve) af halm, som man på den tid drev biavl i, man kendte jo ikke til bistader med tavler, der var forberedt med kunsttavler som nu til dags. To måske tre af de tungeste skulle så overvinde. Hvis han ikke var helt sikker på at de havde foder nok, blev de fodret med lidt sukkervand indført gennem flyvehullet i et udhulet hyldeskud. Til de andre blev der, ligeledes gennem flyvehullet, indsat en tændt "svolvprås", og alle bierne faldt straks ned og var døde. Kagerne (Tavlerne) blev nu skåret ud, og gennem et "klæde" blev honningen presset ud. De tomme kurve blev så gemt til næste år, til de overvintrede familier er sværmede igen. For øvrigt fik de kurver (kuber), der skulle overvinde, en beskyttelse hætte på, lavet af "tag" (rebetshalm)-(endoktag) holdt sammen for oven og spredt ud over kurven for neden. Som før nævnt lavede han disse "bikårre" både til sig selv og til andre og det han syede halm "pølserne" sammen med, var af en speciel art og hjemmegjort. Om efteråret gik han ud i hegnene og skar de lange "juche" (brombærranker) af, tog dem med hjem og fjernede alle tornene. Derefter blev de lagt i vand til de var helt opblødt. Nu blev barken skåret af i lange strimler, fra den ene til den anden ende. Disse strimler blev så om vinteren igen opblødt, og brugt til at binde kurvene sammen med. Hjemmelavet helt igennem, men penge har det ikke givet mange af til husholdningen.



En oplevelse min bedstefar har fortalt, han havde i sin barndom, var stormfloden i 1872, da dæmningen brød igennem nede ved Mjelsgård, og vandet strømmede ind, helt ind til Broballe og Brandsbøl, og afskar mjelssingerne bl.a. fra Mjels mølle. Mens det stod på, så bedstefar ikke, han havde "e'stuhoj" (Fåresyge), og måtte ikke gå ud.

Hans far benyttede lejligheden til at tjene en skilling, han sejlede folk over når de skulle til mølle eller til Nordborg.

På Mjels siden slog han pæl i jorden, hvor han bandt sin båd. Det var en pil eller poppel som efterhånden slog rod og blev til et stort træ. Det stod der til under den sidste verdenskrig, da blæste det om i en storm. Der boren gartner lige ved siden af, og han sørgede for at få en stikling af det gamle træ og plantede det på sammested. Og det står der endnu, som et minde om stormfloden i 1872.

En anden dag, som min bedstefar aldrig glemte, og som han talte om tit, det var en februar dag i 1875. Der var sne og slædevejer, og sammen med andre drenge "rysse" (kælke) han, hen i "e'gjyve" (gyden). Da kom der bud hjemmefra, at han skulle komme hjem straks, der var en mand der hjemme, der ville tale med ham. Hjemme sad der en mand han ikke kendte, og talte med far og mor. Det var Peter Jollmann fra Holm. De fortalte ham nu, at de havde aftalt, at han skulle med den fremmede hjem og være hos ham til et år efter konfirmationen. For det sidste år skulle han tjene til konfirmationstøjet.



Kort tid efter tog de afsked og bedstefar fulgte bag efter Peter Jollmann over "e'gaul", en sti, der fører fra Mels over Oldenor til Dyvig og Holm.

Der må være gået mange tanker gennem hovedet, på sådan en 10-11 års dreng. Selv om det var et fattigt hjem han forlod, så havde det da været en trykthed hos far og mor og søkende, og hvordan ville det være det nye sted? Hvad skjulte der sig bag ved den ryg han fulgte efter? At han skulle arbejde, var vel ikke det der optog hans sind mest.

Det var en gård på 70 tønder land han kom til. Foruden manden og konen var der en lille dreng på knap et år, samt en tjenestepige og en pige der gik i skole. Af karl var der en forkarl, en anden karl og en "undersvend". Karlekammeret var bagved hestestalden, og







bedstefar skule ligge hos undersvenden og dele seng med ham.

Han har mange gange fortalt, at han var meget klemt ved situationen hvad man godt kunne forstå. Men da han opdagede at der var rottet, også i sengen, turde han ikke være alene i kammeret. Han havde hørt, at de både kunne bide ører og næse af så når karlene gik en tur på gaden om aftenen, gik han med. Og han har fortalt, at han engang en vinteraften, sad på en stabel tømmer fuld af rim, der lå

overfor **Hans** Kromands, mens karlene holdt sjo. Det var netop den

aften han var set af nogle mennesker, der sladrede hjemme, og så var det slut med at gå med karlene på gaden om aftenen. Men han var bange for at ligge i karlekammeret alene. Han kunne mærke rotterne i sengehalmen. Og han har tit fortalt, at han mærkede dem ved fodenden, bankede han med fødderne, og når de så løb op til hovedenden, bankede han med hovedet. Og sådan fortsatte han til han faldt i søvn. Og det har sikkert ikke været længe før søvnen overmandede ham, han var tidligt oppe om morgenen, han skulle efterhånden hjælpe til ved malkningen og muge ud i kostalden før han gik i skole. Mugningen foregik med en træskovl, og den samme var næsten slidt op, og dårlig at arbejde med i brostenen, der var jo ingen cementgulv. Kun karlen i hestestalden havde en jernskovl.

Efterhånden som han blev ældre fandt han dog ud af det, han har bekendt at han, da han ikke måtte få en ny skovl, slog den gamle ned i brostenen, så den skilte sig i to dele. Så fik han forkarlens -der også var meget slidt, - men dog en jernskovl, og han fik så en ny.

Bedstefar kom altid for sent i skole, men læreren, der ellers var streng, gav ham altid lov til at gå ned på sin plads med det samme, han viste, at han ikke kunne komme før. For øvrigt kom læreren sammen med bonden, bedstefar tjente ved. Hvorimod de andre, der kom for sent, altid skulle blive stående ved døren til timen var forbi. Lærdom gav det ikke meget af, der blev ikke meget tid til hjemmearbejde. Om vinteren måtte han vente til børnene var gået i seng, der var efterhånden kommet flere, ellers ville den store have fat i bøgerne. Han stod så op henne ved kakkelovnen og læste på sine lektier, ved det samme lys som pigerne sad og spandt ved. Søvnig var han, så det gav nok ikke meget.

Om sommeren blev der ofte arbejdet meget sent. Han har tit fortalt om engang de kørte korn hjem fra Eskebjerg, skulle han hver aften, når det sidste læs var læsset, løsne køerne der var tøjret på marken ved siden af, og drive dem ind på en eng hvor også tørvene var ringlet. Der skulle han så passe køerne til de var mætte og lagde sig ned. Bedstefar var ked af at ligge hos køerne, når de andre tog hjem, og han var også bange, Eskebjerg ligger jo helt for sig selv mellem Holm og Ulbjerg, og det blev jo efterhånden også mørkt, sådan en sent august eller september aften. Han har da også indrømmet, at ofte gik hjem før han måtte.

Men selv om skolen ikke fik givet ham mange kundskaber under de dårlige forhold, kunne hjernen godt fostre gode planer. Da de efter et ophold i høsten, atter kørte korn hjem fra Eskebjerg, og det sidste læs var læsset og "lasma" bundet, hoppede bedstefar op på bundsædet, der ofte stak et godt stykke ud bagved, og lod som om han havde glemt det om køerne. Men bonden så det og sagde: nej, du skal have køerne over på engen, og passe på de ikke går i tørvene, og han skulle blive der til de var mætte og lå sig ned. Det sidste havde han vist aldrig overholdt, men nu kom trodsen op ham, han blev der til klokken var mange, han mente selv at det var henimod midnat, det var i

hvert fald bælgmørkt inden køerne lagde sig og han gav sig på vej hjem. Tæt ved gården mødte han bonde der skændte, og spurgte hvor han blev af, de var blevet urolige for ham. Jo han skulle jo passe køerne til de var mætte, og nu lagde de sig ned. Han kom aldrig til at ligge ved køerne mere. Selvfølgelig sad de unge mennesker inde hos mester og familien om aftenen om vinteren, for hvor skulle de ellers være. Kammeret indeholdt foruden de senge de skulle sove i ikke meget andet, såsom en klædekiste og på



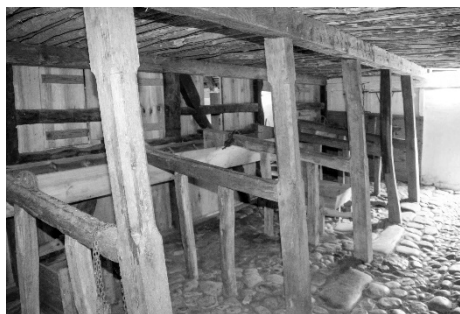
væggen hang der spunden hørgarn og lignende. Der var også en hylde, der tjente til blandt andet krukker med honning.



Ved sengetid, når de unge trak sig tilbage og sulten meldte sig, kunne det ske, at svendene og bedstefar sloges på skrømt for at komme til vandspande, og drikke af "pøsen". Imens gik den ældste lærling, der for øvrigt sagde onkel til mester, ind i spisekammeret og skar nogle humpler brød af. Når mester og familie så var gået til: ro og alt var stille, krøb bedstefar ind gennem hønsehulgen (døre var låst) og tog æg. Hvor stor lugen var, ved jeg ikke, men bedstefar vejede kun 90 pund, da han var til session, så der skulle ikke så stor åbning til. Æggene kogte de så i limpotten og spiste det tørt brød til.

Andre gange klarede de sig på anden måde. Når mesters kone havde begyndt på honningkrukkerne, begyndte de unge også, så fik de honning på brødet i stedet for æg. Det var også godt at stille sulten på før sengetid.

Renligheden var folk ikke så nøje med dengang: Således fortæller bedstefar, at kostalden var meget smal, og køerne skulle fodres og vandes bagfra. Spanden, de skulle vandes af stod altid bagved på gangen. Med den samme spand, selvfølgelig en træspand-, blev der trukket vand op til køerne, selv om den ikke altid var så ren !! Der kunne godt svømme lidt halm nede i brønden eller andet, det kan have siddet på spanden. Og fra samme åbne brønd blev der også trukket vand op med vand-spanden til køkkenet. Der er da også sket, at der har været et firben i "e flæskmad" . En anden gang stoppede kaffekedlen, halen af et firben kom ud af tuden og kroppen hindrede kaffen i at løbe ud. Ingen fandt vel dengang at det var slig urenligt, i begge tilfælde var det da kogt.



Som nævnt før, var det bygningsarbejder man lavede om sommeren. Der blev bl. a. i bedstefars læretid bygget et stuehus i Lavensby. Det var en forholdsvis lang vej fra Broballermark til Lavensby. Man skulle tidlig afsted, når man skulle gå ud fra daure (morgenmad) kl.6.

Når der skulle fragtes værktøj med, var det selvfølgelig altid lærlingene, der skulle slæbe. Det foregik i en stor kurv, ca. 100 cm. lang og ca. 30-35 cm bred, med en hanke på midten. Man havde to rets stokke stukket gennem hanken, og bar den så på ryggen med armene hvilende ud af ret stokkene. Hvis man så havde en håndsav, eller bedre en fod sav i hænderne, gav det en udmærket balance. Vinduer, døre, fodlister blev jo alt sammen lavet i hånden, og således udmærket laves på stedet. F.eks. i en lo.

Gulvbrædderne var dengang sat sammen med forbundsstifter, og kun høvlet på den øverste side. De lå på underlag direkte på sand. Loftbrædderne derimod var høvlet og pløjet i hånden. De var høvlet pænt på den underste side og høvlet med skrubhøvl på den øverste. Man sømmede dem fast med smedede søm, og ofte gennem en "Hvirvel" (en lille træklods) fra oven. Meningen var, at når de brede brædder, der var lavet af fuldkantet træ med splint ("flæsk") var rådne efter små hundrede år, kunne man nemt kløve disse små træklodser, trække sømmene ud og taget brædderne op, hugge det rådne væk og pløje brædderne om. Man var forudseeligt og økonomisk bevidst dengang.

Om vinteren kunne man ikke bygge, så da lavede man møbler på Broballermark. Chatoller, sekretærer, kommoder og store klædeskabe (skilleskabe) Meget blev lavet af elmetræ, men det er også brugt eg og

ganske lidt ask. Der findes stadig mange af Hans Graus møbler endnu, Og de er let kendelige på lisenerne. Næsten alle var forsynet med et karakteristisk billedskærerarbejde der var lavet af en Conradsen i Nordborg. Låse, hænge og andet beslag blev i det væsentligste lavet hos en klejnsmed Raben (Raben) ligeledes i Nordborg.

Om vinteren gav det ikke den store løn for svendene, bedstefar har fortalt, at de f.eks. fik et chatol i akkord for en bestemt sum og så kost og logi. Og lærlingene skulle så hjælpe til. Der var engang tale om at bedstefar skulle besøge en aftenskole i Nordborg, men det blev ikke til noget. Mester synes det var for lang vej fra Broballemark og Nordborg retur om vinteren efter en lang arbejdsdag.

Så fik han udlært uden nogen teoretisk skoling, det må have været i 1882. I 5½ år arbejdede han så som svend, først hos Hans Gadmann i Holm, der var snedker, men kaldte sig maskinbygger. Af hånddrevne maskiner lavede de eksempelvis Rensemaskiner, hakkelsemaskiner og brødmaskiner Og af hestegangen trukne maskiner kan nævnes: pigmaskiner, stenhuggere, refere og tærskemaskiner.

De sidste år af sin svende tid har han arbejdet i Adsbøl hos en snedker Hansen. Han kom ikke på valsen. Hans interesse var vel at blive selvstændig. I hvert fald har han fortalt, at han lavede adskilligt værktøj i Adsbøl, nemlig bl.a. grat sav, grathøvl og nothøvl. Beslaget blev hentet i Flensborg. Han lavede også i Adsbøl 6.skruetvinger og drejede håndtag til file af blommetræ og sikkert endnu mere. Men det nævnte har han fortalt, og det findes endnu sammen med mange profilhøvl fra den tid.

Af de lidt større ting lavede han også i Adsbøl en Klovsav, og savbladet og beslag blev hentet i Flensborg.

Jeg nævnte før at snedkeren på den tid selv høvlede og pløjede sine loftsbrædder, og til det brug havde man et sæt "Strygebokke", og et sådant sæt skulle bedstefar så også have.

Det bestod af to lange brædder, der stod på højkant i to bukke, hvori der sad en tvinge, der kunne spænde brædderne sammen, efter at det brændt, der skulle forarbejdes blev sat imellem. Til sættet hørte 3.høvle: en Rubank. en nothøvl og en høvl, der kunne høvle fjederen. Hele sættet findes endnu.

Med undtagelse af de lange brædder, som er lavet i Holm, er hele sættet slæbt hjem på ryggen over Ballebro og Hadershøj til Mjels i første omgang. Senere kom der hele så til Holm. Her havde bedstefar en faster og onkel, Johann Steffensen Struck og Anna Kierstine f. Laursen et inderste, en ejendom med et par tønder land og et par køer. Det kunne han købe for 900. mark. Når han ikke kom på valsen, skyldtes det måske også, at han havde fundet en pige i Holm, og hellere ville sætte bo. Han købte stedet d.13.dec.1887 for 900 mark kontant samt en aftægts- forpligtelse. Det viste sig, da det skulle skrives at Struck havde solgt jorden fra forinden. Da bedstefar undre sig over det, sagde den gamle:"Hvad skal du med det, du er jo snedker". Og sådan blev det. I den østre ende af ejendommen var der tre fag, hvor der var lo og kostald. Her blev der nu indrettet snedkerværksted, og en håndværker havde nu etableret sig, og det i ordets egentlige betydning: et virke med hånden. Det var handens værk med deLenkle værktøj, der skulle skaffe til dagen og vejen.



Den.3.maj 1888 blev bedstefar så gift med Kjestine Christensen af Holm, hun var datter af en murer på Baunbjerg. Og denne dato blev så gennem årene markeret som forretningens jubilæumsdag. Første gang da de holdt guldbryllup i 1938, og anden gang var 60 års jubilæet. Og efter hans død blev der i 1963 holdt stort 75 års jubilæum. 90 års dagen blev holdt under mere private former, da var snedkeriet bortforpagtet, og tilbage var kun lidt byggevirksomhed og en begravelsesforretning. 3.generationer havde drevet snedkeriet, som bedstefar startede under ' beskedne former, i 88 år. Det gamle værktøj han havde lavet i Adsbøl blev nu suppleret op, og udelukkende med det, blev arbejdet udført på værkstedet i 35.år. Først arbejdede han alene, men senere også med en svend, der ofte 1 var en farende svend fra Tyskland, der som regel ikke





blev længe. Men så måtte bedstefar på Herberget i Nordborg og se om der var en anden. Det første større arbejde han havde var Holm Andelsmejeri, der lavede han vinduer og døre. (og de sidder der endnu)

Min far blev også snedker, og han lærte hjemme fra 1907 - 09, og derefter i Nordborg fra 1909 - 11. hos snedkermester Keding. Krigen der kom i 1914, gav et slemt afbræk i forretningen. Det var nærmest kun konerne, - og desværre senere enkerne-, der var hjemme, og de lod kun det nødvendige lave, hvad forståeligt var. Min far skiftede mellem militærtjeneste og landbrugsarbejde på gårde hvor manden var indkaldt. Og bedstefar, der nu var over 50.år, har også været fast med det mobile damptærskværk som ilægges om vinteren. Og samtidigt klarede han så de forekommende snedker reparationer. Den anden søn var gartner og gjorde krigen med og kom i fransk fangenskab, men kom hjem uden men. I 1923 kom så elektriciteten til Nordals, og på det tidspunkt havde min far overtaget økonomien, og han købte maskiner. en komb.afretter, og tykkeshøvl, en båndsav og en langhulsboremaskine afløste til en vis grad det gamle værktøj, og arbejdet blev meget lettere. Fræseren kom først langt senere, så profilhøvlene var der stadig brug for i en lang tid fremover.



I 1920 erne stillede man så om til at der efterhånden blev lavet møbelarbejde på bestilling. På den tid begyndte folk mere at få hele stue, såsom spisestuer og soveværelse. Bedstefar fandt sig aldrig rigtig tilrette med høvlemaskinen, han var bange for den, han var over 60 . år nu. En anden omstilling, som var svær for ham, var at vi ikke længere skulle arbejde til kl.6., og han var til at begynde med tit den sidste på værkstedet. Sådan var det også senere da vi ikke skulle arbejde hele lørdagen, sagde han: Nej, nu bliver e verden da tomme. Selv havde han arbejdet siden han var 11.år, og alligevel følte han ikke arbejdet som en forbandelse, tværtimod, arbejdet, værktøjet og værkstedet var hans liv.

Og når vi andre holdt fri, plejede han sin eneste hobby, nemlig hans bier. Han havde efterhånden 14 bi huse med hvad dertil tilhører, og intet var lavet i arbejdstiden Han kunne godt en sommersøndag eftermiddag godt sidde en lang tid i skyggen og se på de stræbsomme små væsner der arbejder fra de blev født til de døde.



De arbejdede pr. instinkt, det gjorde bedstefar ikke. Hvad havde givet ham den store arbejdsglæde? Var det hans opdragelse? Var det hans baggrund ? jeg ved det ikke. I hvert fald var han besjælet af en energi og fast vilje . Hans mistede bedstemor i 1941, men fortsatte med at arbejde på værkstedet indtil den sidste fredag i april 1952, da var han i færd med at lavede 2:· indiv.døre med fyldinger, og de skulle profileret med det gamle værktøj, for de skulle sidde sammen med noget gammelt. Han fik dem ikke færdige. Han havde længe haft smerter i maven og kunne ikke have aftensmad.

Han har altid rydde sin høvlebænk hver aften ved fyraften og sætte sit værktøj på plads, men den aften lagde han bare sit forklæde bænken. Mandag middag døde han knap 88.år gammel, og da havde han arbejdet hos mig i 2.år. Han blev begravet d.3.maj på sin bryllupsdag.

Laur.L.Høi

